

Dr hab. Małgorzata Halicka, prof. UwB
Uniwersytet w Białymstoku

R E C E N Z J A

rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Zaborowskiej pt. „Elementy wychowawcze i edukacyjne kształtujące postawę opiekuna osób starszych

Praca doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Barbary Nowak, prof. UKEN

Podjęta przez Autorkę problematyka badawcza dotycząca elementów wychowawczych i edukacyjnych kształtujących postawę opiekuna osób starszych jest niezwykle istotna w kontekście starzejącego się społeczeństwa polskiego i dalszego rozwoju interdyscyplinarnej nauki, jaką jest gerontologia.

Jak dotąd zainteresowanie badaczy tym problemem jest raczej niewielkie pomimo, że jako społeczeństwo starzejemy się, co więcej, tempo starzenia się stale rośnie, a zatem i problemy opiekuńcze narastają. Znaczącą pozycją ostatnich lat na temat wspomagania procesu pomyślnego starzenia się u ludzi starych, między innymi a profesją były badania A. Chabior. Rezultatem przeprowadzonych przez Autorkę badań były aplikacje projektowe dotyczące nowej formuły kształcenia opiekunów osób starszych. Z żalem o tym piszę, gdyż Autorka dysertacji nie sięgnęła do tej ważnej i pomocnej przy pisaniu rozprawy interdyscyplinarnej lektury.

Podjęty w dysertacji problem dobrze wpisuje się w rozwój pedagogiki społecznej, geragogiki, czy też gerontologii społecznej. Są to z pewnością ważne treści, które mogłyby przyczynić się do rozwoju dyscypliny naukowej, w tym przypadku pedagogiki zorientowanej na starzenie się i starość, a także gerontologii społecznej, przy założeniu, iż wymogi formalne i merytoryczne dotyczące pracy awansowej byłyby spełnione.

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska liczy 302 strony komputerowego tekstu. Jej struktura nie jest typowa dla prac teoretyczno-empirycznych. Zasadniczą część pracy poprzedza spis treści. Wstęp otwiera obszerny blok zagadnień teoretycznych, które uporządkowane zostały w postaci pięciu rozbudowanych rozdziałów. Kolejny szósty rozdział dotyczy „metodologii badań nauk społecznych w zakresie pracy społecznej”, w którym omówione zostały przyjęte założenia metodologiczne badań własnych, zaprezentowana została także „analiza badań na podstawie wybranych metod badawczych”: metody studium przypadku, metody analizy porównawczej, metody scenariuszowej. Ostatni podpunkt tego rozdziału (6.8) dotyczy charakterystyki osób badanych. Jako kolejne treści Autorka wymienia: „Rekapitulacja, Wnioski i Rekomendacje”, po nich zamieszcza streszczenie i słowa kluczowe w języku polskim i angielskim, a dalej bibliografię oraz wykaz rycin, tabel i wykresów. Oczekiwałam, że ostatnim elementem zamykającym pracę będzie narzędzie badawcze, którym Doktorantka posługiwała się w badaniach. Brak załączonego w pracy narzędzia badawczego postrzegam jako poważne uchybienie.

Zanim jednak omówione zostaną poszczególne rozdziały, chcę ustosunkować się do przyjętego tytułu oraz spisu treści. Uzupełnienie tytułu o podtytuł np. „Studium teoretyczno-empiryczne” byłoby z korzyścią dla pracy i Czytelnika. Jeśli natomiast chodzi o zaproponowaną strukturę pracy, stwierdzam, że treści teoretyczne zaplanowane zostały zbyt szeroko. Brakuje też spójności proponowanych treści. To, co wręcz uderza, to brak zachowanych proporcji pomiędzy treściami w części teoretycznej i treściami w części empirycznej.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym „Wpływ procesu starzenia się jako wyzwanie dla instytucji państwa kreujących politykę społeczną” Autorka zapoznaje Czytelnika z danymi demograficznymi GUS-u, a także z psychofizycznymi oraz społecznymi aspektami procesu starzenia się. W tym rozdziale jest wiele treści, których nie opatrzone przypisami (np. s.37). Można uznać je jako spekulacje Autorki. Interesujące dane zamieszczone są w podrozdziale 1.3, w którym pokazane są dane dotyczące udziału ludzi młodych i seniorów korzystających z Internetu. Brak

znajomości nowych technologii przez osoby starsze, to jeden z głównych problemów ich adaptacji do cyfrowego świata.

Kolejne cztery rozdziały dotyczą opiekunów osób starszych. Z punktu widzenia podjętej w pracy, a zaprezentowanej w tytule problematyki badawczej - są one zasadne (z wyjątkiem rozdziału piątego), jednak merytorycznie niedopracowane. W moim przekonaniu rozdział piąty nie jest w pracy niezbędny.

W rozdziale drugim, w którym jest mowa o roli opiekuna osób starszych oczekiwałam, że Doktorantka wyjaśni nam w sposób naukowy, kluczowe terminy dysertacji jakimi są: *opiekun i postawa*, zanim będzie mowa o roli opiekuna wobec seniorów. Z kolei termin postawa jest złożony i empirycznie trudny do zbadania, gdyż postawę konstytuują trzy komponenty. Tej wiedzy tu zabrakło. Nie dostrzegłam także wyjaśnienia pojęć: *wychowanie i edukacja* równie ważnych z punktu widzenia badanego problemu zawartego w tytule pracy. Doktorantka dużo uwagi poświęciła roli opiekuna osób starszych, natomiast elementy wychowawcze, edukacyjne kształtujące postawę - a przecież o tym mówi tytuł dysertacji – pominęła. Zalecałabym ponadto ostrożność w posługiwaniu się pojęciami o zbyt szerokim zakresie terminologicznym np. ... w globalnym społeczeństwie (s. 53). Praca dotyczy wąskiego wycinka rzeczywistości społecznej osadzonego na małej próbie badawczej. W końcowej części rozdziału, treści dotyczące znaczenia opieki nad osobami starszymi w kontekście kompetencji społecznych opiekuna osób starszych zaprezentowane zostały w sposób poprawny.

W rozdziale trzecim analizowane są prawne aspekty zawodu opiekuna osób starszych. Doceniam sięgnięcie przez Doktorantkę do źródeł prawnych, bo one nie rodzą wątpliwości naukowych, a są ze wszech miar przydatne w analizach zawodu opiekuna osób starszych.

W kolejnym rozdziale (czwartym) Doktorantka poddaje analizie metody dydaktyczne, które są stosowane w procesie edukacji opiekunów osób starszych. Wymienione i scharakteryzowane metody pracy z opiekunami osób starszych mogą być pomocne w pracy opiekuńczej z seniorami. Na uwagę zasługuje podrozdział 4.3 „Innowacyjne techniki edukacyjne w obszarze adaptacji opiekunów osób starszych”,

gdzie pokazane są techniki pozwalające na dostosowanie sposobów nauczania do specyficznych potrzeb i umiejętności opiekunów.

W ostatnim, piątym rozdziale teoretycznym, niektóre treści można było uwzględnić w rozdziale pierwszym, lub z nich zrezygnować, co sugerowałam już wcześniej.

Kolejny, szósty rozdział dotyczy metodologii badań. W pracach z zakresu nauk społecznych mających charakter empiryczny jest to rozdział kluczowy. Ów rozdział Doktorantka zatytułowała „Metodologia badań nauk społecznych w zakresie pracy społecznej”. Z przykrością stwierdzam, że jakością treści tu zaprezentowanych jestem rozczarowana. Jest to rozdział napisany w sposób bardzo chaotyczny, co świadczy o braku dyscypliny myślenia, jest też napisany w sposób niepoprawny pod względem metodologicznym. To wszystko sprawia, że treści są niespójne i w wielu miejscach powtarzane. Brak doświadczenia badawczego u Doktorantki nie jest tu bez znaczenia.

Oczekiwałam, że rozdział metodologiczny poświęcony będzie założeniom metodologicznym badań własnych, gdzie omówione zostaną w sposób rzeczowy przyjęte założenia: przedmiot i cel badań, problemy badawcze oraz hipotezy i zmienne, a także ich wskaźniki (w przypadku badań o charakterze ilościowym), dobór próby, organizacja, przebieg i teren badań. Chcę zauważyć, że wiedzę z zakresu metodologii badań społecznych należy nie tylko posiadać, ale także z rozmysłem - w oparciu o nią - planować cały proces badawczy w sposób naukowy i precyzyjny. W moim przekonaniu ograniczona wiedza Doktorantki z obszaru gerontologii i metodologii nauk społecznych, a przede wszystkim brak doświadczenia empirycznego, nie pozwalają na prowadzenie rzetelnych badań społecznych, szczególnie jeśli mają związek z awansem. Rozdział nazwany metodologią badań... nie jest spójny, nie jest na temat, nie jest samodzielny. Brak w nim przyjętych i jasno określonych założeń metodologicznych badań własnych. Wprowadzenie do rozdziału jest zbędne (s.154-155), nie wnosi żadnych istotnych treści. Zawarte na kolejnych stronach informacje dotyczące przyjętego paradygmatu badań, to – jak przypuszczam - twórczość AI. Świadczą o tym cyklicznie powtarzające się w wielu miejscach akapity typu „W pracy doktorskiej na temat/Praca doktorska pt. „Elementy wychowawcze i edukacyjne kształtujące postawę

opiekuna osób starszych” (s.161) – brak odniesienia do przypisu. W niewielkim stopniu można dać przyzwolenie na pomoc AI, pod warunkiem, że Autor/Autorka dokona mądrej, rzetelnej korekty uzyskanego tekstu.

W punkcie 6.3 zatytułowanym „Problemy badawcze”, w wierszu niżej czytamy „Wstępne założenia badawcze mogą obejmować: po czym niżej w czterech punktach Doktorantka pisze: „Badanie roli wartości aksjologicznych... „Analiza wpływu edukacji i wychowania...”, „Identyfikacja czynników...”, „Opracowanie rekomendacji...”(s.167). Nie pojmuję - czemu w p.6.3 „Problemy badawcze” miał służyć tekst - jedynie zdawkowo przeze mnie wyżej przytoczony? Założenia nie mogą być „wstępne”, nie „mogą” też „obejmować”. Przyjęte założenia są **realizowane** w procedurze badawczej, a owocem tego są uzyskane wyniki badań (czas przeszły dokonany).

Na kolejnych czterech stronach Doktorantka przytacza tekst dotyczący metod, technik i narzędzi badawczych, nic nie pisząc o zastosowanej w pracy metodzie, technice i narzędziu badawczym (s.169-170), dalej prezentuje informacje dotyczące doboru grupy badawczej, terenu badań oraz sposobu przeprowadzenia badań (s.170-171). I dopiero na stronie 171 Czytelnik dowiaduje się, że „Wykorzystano zarówno metody jakościowe, takie jak wywiady indywidualne z mieszkańcami (jakimi?, z iloma osobami? gdzie? - chodzi o miejsce zamieszkania -Kraków?) oraz pracownikami placówki (iloma pracownikami?, gdzie?...), jak i metody ilościowe, jaka metoda?, konkret! Ankiety (przeprowadzone z kim?, z iloma osobami?, kto realizował badania?, kiedy zostały przeprowadzone?, na czym polegała analiza statystyczna i kto ją wykonał?, jakie testy oceny zastosowano?), które pozwoliły na „...uzyskanie szerszego obrazu sytuacji w domach opieki”. W nawiązaniu do zdania wyżej sugeruję, aby zapoznać się z rozróżnieniem i rozumieniem terminów: metoda i technika.

Brak w rozdziale metodologicznym porządku logicznego, a także spójności i jasności treści, sprawia, że już nie zaskakują dalej prezentowane treści. Otóż na str. 172 jest mowa o problemach i hipotezach badawczych. Nie odniosę się do wszystkich treści tego fragmentu pracy ponieważ dalej nic nie wiadomo na temat wielkości próby w przyjętych przez Doktorantkę badaniach jakościowych i w badaniach ilościowych.

Krytycznie oceniam przyjętą hipotezę badawczą („piętrową”). Podpowiem, że w pracach naukowych o charakterze empirycznym, z obszaru nauk społecznych, stawiamy hipotezę główną i hipotezy szczegółowe, są hipotezy teoretyczne i hipotezy robocze. Podobnie jest z problemami badawczymi: stawiamy problem główny i problemy szczegółowe. W punkcie 6.4 „Teren badań” brak jest informacji dotyczących usytuowania placówek w sensie obszaru geograficznego, w których realizowano badania. Zwraca też moją uwagę stwierdzenie Autorki „W ramach badania skoncentrowano się na zbieraniu danych...oraz ewentualne badania ankietowe” (s.178). Trudno odgadnąć, czy badania ankietowe były docelowo zaplanowane i realizowane, czy też nie? Dopiero w podpunkcie 6.5 „Organizacja oraz przebieg badań dowiadujemy się, że „uczestnikami badań było 10 osób w różnym wieku, o różnym wykształceniu...pochodzący z województwa śląskiego” (s. 181). Niedosyt odczuwam w związku z brakiem pogłębionej charakterystyki opiekunów, a także braku informacji dotyczących badań z podopiecznymi placówki (s.178).

Niżej prezentuję podstawowe błędy, które dyskwalifikują pracę z racji na jej empiryczny charakter: nieprawidłowo sformułowany przedmiot badań s.163 (vide: tytuł pracy), nieprawidłowo sformułowany główny cel pracy (s.165), brak problemu głównego, w sposób mało klarowny zaprezentowano kryteria doboru próby badawczej (rodzaj doboru próby?), w badaniach jakościowych nie stawiamy hipotez, w pracy hipotezy postawiono, choć odpowiedzi na nie brak, badania pokazują jedynie prawdopodobieństwo, a nie wpływ (o wpływie mówimy jeśli przeprowadzamy analizę statystyczną uzyskanych wyników badań, do oceny której stosujemy odpowiednie testy oceny), brak charakterystyki osób badanych (te informacje zamieszcza się albo na końcu rozdziału metodologicznego, albo na początku rozdziału wynikowego), brak informacji na temat osoby realizującej badania (mogę jedynie domyślać się, że to zadanie realizowała Doktorantka?, badanie małe, jak na pracę awansową, a czas realizacji długi (2021-2024), brak załączonego narzędzia badawczego i jego omówienia (konstrukcja, Autor?), podpunkt 6.6. „Metodologia badań w naukach społecznych: zarys problemowy” – tekst zbędny w tym miejscu. Niektóre frazy tekstu można było wykorzystać we wcześniejszych podrozdziałach części metodologicznej.

Dalsza część pracy poświęcona jest uzyskanym wynikom badań (s.205-278). Wydawało mi się, że w tej części raczej nic mnie już nie zaskoczy, a jednak! Konieczne jest zacytowanie fragmentu tekstu „Analiza przypadków opiekunów osób starszych została przeprowadzona z wykorzystaniem zarówno badań ilościowych, jak i jakościowych. Badania ilościowe dostarczyły szerokiego spektrum danych statystycznych dotyczących demografii opiekunów oraz ich podopiecznych, a także poziomu satysfakcji z pracy, obciążenia emocjonalnego i fizycznego oraz dostępnych form wsparcia. Dzięki tym danym możliwe było zidentyfikowanie trendów i wzorców zachowań, które charakteryzują różne grupy opiekunów.... „s. 206). Nadal nic nie wiadomo na temat zrealizowanych badań ilościowych, zatem o jakich trendach i wzorach zachowania jest mowa?

Pozytywnie oceniam materiał empiryczny zaprezentowany na stronach 207-234 dotyczący prezentowanych 10 badanych przypadków w ramach zastosowanej metody studium wielokrotnego przypadku. Graficzna prezentacja przypadków z uwzględnieniem wieku i doświadczenia zawodowego jest interesująca i inspirująca. Niejasne są natomiast treści zawarte na dalszych stronach pokazujące korelacje „liczby podopiecznych z wychowaniem”? Tego nie planowano w założeniach metodologicznych. Natomiast metoda scenariuszowa, adresowana do osób badanych, może spotkać się z zainteresowaniem rodzin oraz ich rodzinnych opiekunów.

Rekapitulacja i wnioski – w świetle zaprezentowanych badań, wyciągnięte wnioski budzą moje wątpliwości. Niektóre z nich są sformułowane na wyrost, a inne to spekulacje. Przyjęty cel pracy nie został w pełni zrealizowany. Zaproponowane rekomendacje są interesujące i niezbędne. Pytanie dotyczy możliwości ich wdrożenia?

Przypisy dolne, jak również załączona bibliografia sporządzone zostały w sposób bardzo niestaranny, jest wiele prac w wykazie, do których Autorka się nie odwołuje. Oprócz literatury polskiej, Autorka korzystała w pracy z licznych pozycji anglojęzycznych, co poczytuję jako walor, jednak obnażyć winnam istotny brak orientacji Doktorantki w polskiej literaturze gerontologicznej (podaję zaledwie kilka nazwisk: B.Bugajska, B.Szatur-Jaworska, E.Dubas, A.Fabiś, A.Szafranek, Z.Szarota, P.Szukalski, E.Trafiałek, K.Czykier, J.Maćkiewicz, A.Zych...). Praca, jak już wcześniej

zostało to zauważone, ma niedostatki w obszarze posługiwania się terminologią naukową oraz znaczących niedostatków metodologicznych. Zbyt często dostrzega się błędy merytoryczne (studium przypadku, to nie metodyka (s.178), a metoda badań w naukach społecznych o charakterze jakościowym, a także liczne błędy stylistyczne: „studium przypadku osób biorących udział w doktorskiej...”s. 181, „Studium przypadku w tej pracy doktorskiej ma na celu zbadanie..., s.181, np. badania wywiadowczego, s.262.), liczne niedociągnięcia interpunkcyjne, czy też błędy w postaci tzw. literówek.

Reasumując chcę podkreślić, że przeprowadzone przez Doktorantkę badania stanowią interesujący materiał badawczy. Z myślą o jego rozpowszechnianiu, wymaga on jednak rzetelnej, dogłębnej korekty. Doktorantka podjęła w pracy ważny problem badawczy, jednak warsztat metodologiczny wymaga większych kompetencji merytorycznych i badawczych. Na ten moment sugeruję pomnażać doświadczenie badawcze, które z pewnością zaowocuje sukcesami w przyszłości.

Konkluzja negatywna

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska Pani Magister Małgorzaty Zaborowskiej pt. „Elementy wychowawcze i edukacyjne kształtujące postawę opiekuna osób starszych” nie spełnia wymogów obowiązującej ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Na tej podstawie składam Radzie Dyscypliny Nauki Pedagogiczne UKEN wniosek o nie dopuszczenie Pani Magister do dalszych etapów procedury doktorskiej.

Białystok, 09.04.2026.

Dr hab. Małgorzata Halicka, prof. UwB